

TRANSKASPIY HUDUD VA O'RTA OSIYO O'RTASIDAGI QADIMGI GEOSIYOSIY UZVIYLIK

Bekmuratov Nursultan Erbay o'g'li

O'zbekiston Davlat Sa'nat va madaniyat instituti Nukus filiali
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15836571>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-Iyul 2025 yil
Ma'qullandi: 04-Iyul 2025 yil
Nashr qilindi: 08-Iyul 2025 yil

KEY WORDS

Transkaspdiy aloqalar, qadimgi geopolitika, savdo interfeysi, madaniyatlar aro uzviylik, Kaspiy dengizi, qirg'oq bo'yi shaharlar, g'arbiy harakatlar.u.

ABSTRACT

Ushbu maqola Transkaspdiy hududi (Kaspiy dengizi g'arbiy sohillari) bilan O'rta Osiyo o'rtasidagi geosiyosiy, madaniy va savdo aloqalari asosida tarixiy uzviylikni tahlil qiladi. Antik davrda bu ikki mintaqada o'rtasida amalga oshgan harbiy yurishlar, savdo tarmoqlari, texnologik almashinuv va migratsiyalar natijasida geosiyosiy chegaralar shaffoflashgan. Maqolada Kaspiy bo'yi orqali O'rta Osiyoga kirib kelgan madaniyatlar va ularning ta'sir izlari, shuningdek, bu hududlarda shakllangan interfeys shaharlar va ularning transregional roli ochib beriladi..

Transkaspdiy hududi va O'rta Osiyo o'rtasidagi munosabatlar qadim zamonlardan buyon Markaziy Yevrosiyo tarixida muhim rol o'ynagan. Bu hududlar geografik jihatdan o'zaro bog'langan bo'lib, daryo tizimlari, dasht yo'laklari va dengiz orqali amalga oshirilgan transport tarmoqlari bilan o'zaro integratsiyalashgan. Mazkur maqola antik davrda Kaspiy dengizining g'arbiy va sharqiy sohillari o'rtasida shakllangan geosiyosiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarni tahlil etadi.

2. Transkaspdiy hududining geografik va tarixiy ta'rifi

Transkaspdiy hudud deganda Kaspiy dengizining g'arbiy sohilidagi hududlar — Qafqoz etaklari, Mad daryosi bo'yi va janubiy Daghiston nazarda tutiladi. Bu hudud Eron, Mesopotamiya va O'rta Osiyo o'rtasida tampon zona sifatida xizmat qilgan. Arxeologik manbalar ushbu hududda qadimgi madaniyatlarning — Kul'tapa, Hasanlu, Dmanisi — rivojlanganini ko'rsatadi.

3. Qadimgi transport yo'llari va Kaspiy uzviyligi

Kaspiy dengizi qadimiy transport tizimining muhim halqasi bo'lgan. Dengiz orqali g'arbiy hududlardan — Kavkaz orti, Mesopotamiya, Eron — kelgan savdogarlar O'rta Osiyo bilan almashinuvni amalga oshirgan. Arxeologik topilmalar, xususan

Urmiya ko'li atroflaridan topilgan O'rta Osiyo kelib chiqishli tangalar va sopol buyumlar bu aloqalarning jonli bo'lganidan darak beradi.

4. Madaniyatlararo interfeys shaharlar

Transkaspdiy hudud va O'rta Osiyo oralig'ida joylashgan interfeys shaharlar — Derbent, Itil, Atropatena, Nisa — o'z vaqtida harbiy, iqtisodiy va diplomatik markazlar bo'lgan. Bu shaharlar orqali axborot va texnologiyalar

almashinuvi sodir bo'lgan. Masalan, Nisa orqali Parfiya va Sug'd madaniy an'analari Yaqin Sharqqa tarqalgan.

5. Harbiy yurishlar va geosiyosiy shakllanishlar

Parfiya, Massagetlar, Saklar va keyinchalik Sosoniylar tomonidan olib borilgan harbiy harakatlar orqali Transkaspiy va O'rta Osiyo o'rtasida siyosiy hududlar o'zgargan. Bu yurishlar vaqtida chegaralar faqat harbiy nazorat bilan emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy integratsiya bilan ham belgilanardi.

6. Kaspiy orqali savdo va iqtisodiy bog'liqlik

Kaspiy orqali neft, yog'och, metall va ipak mahsulotlari tashilgan. Buxoro, Marv va Gurgon kabi shaharlardan kelgan savdogarlar Kaspiy bo'yidagi bozorlar orqali Vizantiya va Kavkaz mintaqalariga chiqishgan. Bu bog'liqlik Kaspiyning qirg'oqlari bo'ylab joylashgan port shaharlarga iqtisodiy faollik olib kelgan.

7. Diniy va e'tiqodiy oqimlar harakati

Zardushtiylik, xristianlikning nestorian oqimi, keyinchalik esa islom dini Transkaspiy hudud orqali O'rta Osiyoga tarqalgan. Diniy markazlar sifatida Atropatena, Gurgon va Nishapur ajralib turgan. Ushbu harakatlar nafaqat diniy, balki siyosiy mafkura tarqalishiga ham sabab bo'lgan.

8. Transkaspiy uzviylikning arxeologik dalillari

Antik davrga oid ko'plab arxeologik topilmalar — tangalar, metall buyumlar, sopol idishlar, maqbaralar — bu ikki hudud o'rtasidagi almashinuvlarni tasdiqlaydi. Xususan, Qizilqum cho'li va Kaspiy sohillarida joylashgan qadimgi qishloqlar joylashuvi bu aloqalarni aniq ko'rsatadi.

9. Xulosa

Transkaspiy va O'rta Osiyo o'rtasidagi qadimiy aloqalar mustahkam geosiyosiy va madaniy uzviylikni yuzaga keltirgan. Bu aloqalar nafaqat savdo va harbiy yurishlar bilan cheklanmagan, balki madaniyat, til va e'tiqodlar almashinuvini ham ta'minlagan. Antik davrdagi bu uzviylik zamonaviy geopolitikani tushunishda ham muhim tarixiy asosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Litvinsky, B.A. (1996). Ancient Civilizations of Central Asia. London: Curzon Press.
2. Rtveladze, E.V. (2010). Drevnyaya Baktriya. Tashkent: Fan.
3. Dani, A.H. & Masson, V.M. (eds.) (1992). History of Civilizations of Central Asia, Vol. I. UNESCO.
4. Gadjiev, M.S. (2005). Arxeologiya Zapadnogo Kavkaza. Baku: Elm.